

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора

Неліна Олександра Івановича на дисертаційну роботу **Саблука Сергія Анатолійовича** на тему: *«Кримінально-правовий контроль за злочинністю в Україні у 1922-1960 рр.»*, подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія правових і політичних учень

Обрана здобувачем тема дисертаційного дослідження у контексті євроінтеграційних прагнень України має достатньо високий рівень актуальності позаяк (нехай і повільно як в Україні) відбувається адаптація національних особливостей, елементів правової системи України до європейського та міжнародного права.

Актуальність теми дослідження Саблука Сергія Анатолійовича, передусім обумовлена змінами, що відбуваються в суспільстві та в українській державі і пов'язані з докорінною трансформацією ціннісних орієнтацій, які потребують певних рецепцій на теоретичному рівні. Це якнайбільше стосується досліджень проблем історії українського державо- та правотворення взагалі, розвитку державності України та державотворчих процесів, становлення правової демократичної, соціальної держави з соціально-орієнтованою економікою, формування засад громадянського суспільства та сучасного конституційного статусу України зокрема.

На сучасному етапі розвитку української держави і права, для виваженого прогнозування майбутнього, особливої значущості набувають наукові доробки проблеми загальноновизнаних моральних і правових цінностей, багатотомових традицій розвитку вітчизняної державності і права. Адже, прагнучи долучити Україну до цінностей та основ західної цивілізації, ми не завжди усвідомлюємо засадничі принципи, на яких її збудовано і які було закладено в підмурівок західних демократій. Без розуміння цих принципів розмови про політичні і правові реформи ризикують залишитися словами, не торкаючись засад, на яких ґрунтується суспільно-політичне життя країни.

Вх. №	4631
13"	09
кількіс	
осн. док.	12

Основна ідея дисертаційної роботи Саблука Сергія Анатолійовича полягає в обґрунтуванні позиції, що саме особливості ментальності українського народу в історико-правовому вимірі не тільки зумовлюють його ментальну унікальність, а й формують ціннісний базис для подальшого збереження та розвитку української держави і права. Проте ця ідея потребує не просто емоційного сприйняття та співпереживання, але й відповідного наукового обґрунтування.

Сучасне українське суспільство переживає етап глибокого усвідомлення прав і свобод людини і громадянина, який можна розглядати як початок духовного відродження України. Саме ідеологія прав людини стає все більш загально визнаною та затребуваною у державному і суспільному житті. Під кутом зору даної ідеології відбувається переоцінка поглядів на радянське і пострадянське минуле та формується проєкція на майбутнє України, що зумовлює її актуальність.

Серед європейських країн (ближнього і далекого зарубіжжя), які сповідують ідеологію прав людини як державну, Україна виступає партнером та джерелом оригінального досвіду.

Водночас, реформа української правової системи показує, що формальне запозичення західно-правових моделей без урахування культурно-історичних, національних і духовних особливостей України не тільки не дає очікуваних результатів, а навпаки, згубно позначається на стані суспільства і держави.

На жаль, Україна ще не може похвалитися особливими досягненнями у галузі прав людини. За статистикою та оцінкою міжнародних і вітчизняних експертів відбувається різке погіршення криміногенної ситуації в країні. Чітко простежуються тенденції до зростання рівня латентної злочинності, падають показники розкриття тяжких і особливо тяжких злочинів, затримання та розшуку правопорушників.

Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукової теми Хмельницького університету управління та права «Управлінські та правові

засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (номер державної реєстрації 0108U008927).

Важливо підкреслити, що рецензована дисертаційна робота будується на солідній дослідницькій базі. При вивченні теми використані найавторитетніші видання й публікації, нормативні акти з досліджуваних проблем, опубліковану судову практику, документи Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України та інший емпіричний матеріал, залучені аналітико-практичні й бібліографічні праці відомих зарубіжних та вітчизняних істориків і теоретиків права. Не можна не вказати також на ґрунтовність і аргументованість наукового викладу, об'єктивне уявлення переваг і прогалин студійованих робіт, що й дозволило дисертанту чітко сформулювати мету і завдання дослідження (с. 23-24). Їх постановка та обґрунтованість дозволяють розкрити основний зміст роботи.

Чітке визначення й формулювання об'єкту та предмету дослідження, дозволило дослідити діяльність правоохоронних органів в частині контролю за злочинністю, нормативно-правове забезпечення здійснення контролю за протиправною діяльністю з погляду тогочасної політико-правової доктрини (с. 24).

Дисертація Саблука Сергія Анатолійовича виконана на належному методологічному рівні, із застосуванням сучасних методів дослідження. Використання автором всього методологічного інструментарію сучасної юридичної науки, діалектичного методу та окремих загальнонаукових, конкретно-наукових та спеціально-правових методів пізнання дало можливість комплексно дослідити правовий вимір розкриття та узагальнення контролю за злочинністю в кримінально-правовій політиці України у 1922-1960 рр. (с. 58-69).

Цілком логічною видається і загальна структура роботи, яка слугує послідовними щаблями текстуального висвітлення теми. Зокрема, в роботі розглядаються історіографія, джерельна база та методологія дослідження (с. 35-

71); встановлення контролю за злочинністю у період формування радянської моделі державності в Україні у 1920-х роках (с. 72-138); формування командно-адміністративної системи управління та її вплив на кримінально-правовий сегмент контролю за злочинністю (кінець 1920-1930 рр.) (с. 139-199); кримінально-правові аспекти контролю за злочинними проявами в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.) (с. 200-259); методи і правові засади формування та удосконалення юридичного механізму протидії злочинності в післявоєнний період (поч. 1940-х – поч. 1950-х років) (с. 260-324); кримінально-правові аспекти контролю за злочинністю в період десталінізації (с. 325-376).

У результаті проведеного дослідження здобувач з'ясував кримінально-правові аспекти контролю за злочинністю в радянській Україні, загальне і особливе, спільні та відмінні риси, показав корективи, які вносилися з урахуванням динаміки злочинності, обґрунтував причини поширення окремих видів злочинів та здійснені на цій основі заходи кримінально-правового характеру, продемонстрував вплив на ухвалені рішення щодо запобігання злочинним проявам компартійної еліти та її очільників, виявлені хиби, прогалини та помилки, здійснені тоталітарним режимом.

У своєму науковому дослідженні дисертант демонструє евристичний стиль мислення, здатність до самостійних висновків та узагальнень, критично оцінює усталені положення, уточнюючи їх з урахуванням сучасного стану, узагальнює різні підходи до теоретично складних питань, що розглядаються в дисертації. Критично оцінюючи окремі думки, з повагою ставиться до їх авторів, намагаючись з'ясувати підстави та підґрунтя, що слугували для їх висловлення. Досліджуючи ті чи інші підходи в історичному аспекті, дисертант вдало їх корегує відповідно до сучасних умов.

Наукова новизна дослідження, ступінь обґрунтованості теоретичних положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

1. Головною особливістю правової системи в радянській Україні стала примітивна рецепція права більшовицької Росії, а згодом – СРСР, що обов'язково узгоджувалася з принципом революційної правосвідомості.

Переконливим доказом цього є поширення в Україні дії кодексів і законів Російської Федерації. Ще однією особливістю радянської правової системи в цілому та її дії в Україні, зокрема, є перевага норм публічного права над нормами права приватного. Держава безпосередньо взяла на себе регулювання господарських відносин у тих сферах, які традиційно споконвічно регулювалися нормами приватного права при мінімальному втручанні державних структур. Але найбільш відчутним був вплив режиму на кримінальне і кримінально-процесуальне право, що були повністю підпорядковані класовим інтересам держави.

2. В умовах пануючої і безальтернативної в радянському Союзі комуністичної ідеології контроль за злочинністю не міг бути об'єктивним за визначенням. Концепція кримінально-правових аспектів контролю за злочинністю протягом 1922-1960-го рр. визначалася тенденцією до зміцнення панівного становища вищого партійного керівництва в умовах надмірної етатизації суспільства. Водночас, попри принизливу роль права як прислуги у тоталітарній державі, остання змушена була використовувати квазіправові форми і засоби у своїй діяльності.

3. Повоєнний період радянського законодавства характеризувався прийняттям значної кількості нормативно-правових актів, що значною мірою сприяли подоланню воєнної розрухи, але не допомогли соціалістичному суспільству уникнути кризи, до якої призвела адміністративно-командна система.

4. Історія України, у тому числі й новітня, створила достатньо чинників криміналізації населення. Пригадаймо колективізацію, голодомори, ГУЛАГ, депортацію, свавілля партноменклатури, численні помилки під час реформування економіки та ін.

5. Історія з повчальною метою нагадує, що "держави не володіє безгрішною та чистою природою, вона може переродитися і служити меті, протилежній своєму призначенню". Таке переродження траплялось нерідко й за різними сценаріями. Їх можна поділити на дві категорії: а) захоплення

абсолютної влади в авторитарній державі некерованим диктатором і б) надмірно жорстоке і негуманне начало державної влади політичною партією з харизматичним лідером. Як історичні приклади – римські імператори Калігула, Нерон, російський цар Іван Грозний, Гітлер, Сталін. Переродженню держави у свою протилежність, перетворенню права на "неправо", можуть сприяти відсутність розвинутого громадянського суспільства, слабкий соціальний контроль, відсутність вільної преси та інших атрибутів демократії.

6. Історичним призначенням держави згідно з Конституцією України є всебічне забезпечення прав і свобод людини, захист її життя і здоров'я, честі, гідності й недоторканності як найвищих соціальних цінностей (ст. 3). Звідси випливає одна з найважливіших функцій держави у сфері боротьби зі злочинністю – правоохоронна функція. Держава у своїй діяльності в боротьбі зі злочинністю не тільки здійснює заходи по боротьбі з нею, а й у деяких випадках може створювати негативні криміногенні чинники і тим чи іншим шляхом сприяти виникненню окремих (нових) видів злочинів. Тому для раціонального й ефективного контролю за злочинністю потрібна загальна теорія (теоретична модель) впливу державної влади на злочинність.

7. Злочинність, як самокерована система, чинить сильний опір правоохоронним органам, а інколи йде в атаку на соціальний порядок і правові підвалини суспільства. Недооцінка криміногенної ролі самої злочинності, властивості її до самодетермінації і зворотного впливу на суспільство призвела до ослаблення державного контролю за криміногенними процесами в суспільстві і розширеного відтворення злочинності. Виникла необхідність в осмисленні дійсності і формуванні більш реальних концепцій боротьби зі злочинністю.

Достовірність та обґрунтованість результатів дослідження ґрунтується на солідній методологічній основі, належній аргументації сформульованих положень, оцінок та висновків, послідовності та логіці викладу матеріалу, єдності всіх структурних елементів роботи.

Наукове значення результатів дослідження полягає в тому, що воно розв'язує значиме для історико-правової науки завдання: з'ясувати зміст, етапи та особливості контролю за злочинністю в кримінально-правовій політиці України у 1922-1960 рр.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері: для удосконалення історико-правових досліджень кримінального законодавства України та подальших наукових розробок з історії держави і права України;

– у сфері правотворчості: для надання цільовій програмі боротьби зі злочинністю статусу однієї із провідних програм загальнодержавного рівня;

– у навчально-методичній роботі: при підготовці навчальних підручників з історії держави і права України та для усунення методологічних прорахунків при дослідженні історії розвитку українського кримінального законодавства.

Апробація дисертації. Результати дисертаційного дослідження С.А. Саблука пройшли апробацію на 11 наукових конференціях, знайшли відображення в одній монографії та 21 наукових статтях, що опубліковані у виданнях, які внесені до Переліку наукових фахових видань України, шість із яких оприлюднено в іноземних часописах.

Зміст автореферату відповідає змісту дисертації, достатньою мірою розкриває основні її положення. Автореферат відповідає вимогам, які ставляться Міністерством освіти і науки України до такого виду робіт.

Оцінка мови і стилю дисертації. Дисертація написана літературною українською мовою в літературному стилі.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Саблука С.А. в цілому, вважаємо за доцільне висловити деякі зауваження та пропозиції, які мають дискусійний характер, і потребують додаткової аргументації під час захисту.

1. Слід зазначити, що для висвітлення такої масштабної проблеми як контроль за законністю в Україні у 1922-1960 рр. недостатнім є опрацювання лише двох державних національних архівів, як зазначає автор у вступній

частині дисертації (с. 27-28 дисертації) та авторефераті (с. 6-7 автореферату). Робота втратила у цьому сенсі, адже показати особливості та специфіку розвитку контролю у кримінально-правовій політиці в окремих регіонах України за відсутності матеріалів регіональних (обласних) архівних установ є справою достатньо складною. Саме тому, на нашу думку, конкретно-історичний метод не став (хоча мав би стати) одним із основних методів дослідження.

2. Викликають сумніви окремі положення, задекларовані автором як такі, що виносяться на захист уперше. Йдеться про те, що здобувачем встановлено, що «в період розгортання масових репресій та в роки Другої світової війни існував тісний зв'язок між пануючою адміністративно-командною системою управління та конкретними політико-правовими рішеннями в сфері протидії законності, який вплинув на посилення методів насильства та репресій без щонайменших на те юридичних підстав» та «в другій половині 1950-х – початку 1960-х років, правоохоронна система і надалі залишалась репресованою, орієнтованою на пошук ворогів та боротьбу з інакомисленням». Позаяк, аналіз зазначених питань цілком фахово здійснили автори навчальних підручників з «Історії держави і права України» І.Й. Бойко, П.П. Захарченко, В.М. Іванов, Г.І. Трофанчук, О.І. Нелін та інші, дисертанту слід було б їх позначити як удосконалені або такі, що отримали подальший розвиток (с. 29-30 дисертації та с. 7 автореферату).

3. Не зовсім вдало видається назва розділу 4, яка фактично дублює назви його структурних підрозділів. Наголошувалось більш узагальнююче формулювання (наприклад, «Заходи кримінально-правового контролю за злочинними проявами в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.)»).

4. У площині досліджень історії українського права крізь призму концентрування українського правового досвіду та правової реальності в її ретроспективі, неоднозначно сприймається авторська позиція, що вживання в юридичній літературі поняття «кримінально-правовий контроль за злочинністю» є оптимальним, науково конкретним, тим більше, що воно

широко вживається у західній літературі, позначаючи передовсім один із напрямів державної політики у сфері кримінологічних та історико-правових досліджень (с. 46-52).

На нашу думку, цей висновок дискусійний, тому що застосування «кримінально-правового контролю за злочинністю» не дає можливості детально проаналізувати весь комплекс питань, пов'язаних із контролем у сфері кримінально-правової політики, а саме:

- по-перше, кримінально-правова політика є системоутворюючим елементом політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, яка розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність, засоби їх досягнення та виражається в нормах кримінального закону, практиці їх застосування, актах офіційного тлумачення кримінально-правових норм та постановах Пленуму Верховного Суду України;

- по-друге, значно коректніше було б застосувати поняття «кримінально-правові засоби контролю за злочинністю» або «кримінально-правові засади контролю за злочинністю»

Власне, дисертаційна робота досліджує проблеми кримінально-правових аспектів контролю за злочинністю.

5. Оскільки дисертаційна робота торкається значного історичного етапу становлення та розвитку контролю за злочинністю в Україні у 1922-1960 рр., здобувач на нашу думку, не повно обґрунтував періодизацію кожного історичного відрізка. Враховуючи зазначене, варто було б показати критерії поділу та зазначити особливості кожного із періодів. Ми вважаємо, що періоди розвитку українського кримінального права мають враховувати типи та форми держави і права в різні історичні часи, особливості кримінально-правових джерел та правових інститутів, а також інші соціально-політичні чинники.

6. На нашу думку, робота виграла би ще більше якби у ній були досліджені проблеми політичного аспекту української ментальності, що має наочне значення з огляду на неординарність процесу державо та правотворення в

Україні. Тим більш, що властивості нашого національного політичного менталітету детермінують напрямок та якість політичного та правового процесу в Україні, формування мотивації правомірної поведінки громадян, розвиток громадянського суспільства тощо.

7. На нашу думку, потребує додаткового пояснення здобувачем своєї позиції щодо недостатнього використання позитивного потенціалу контролю за злочинністю відповідно до рівнів кримінально-правової політики. За суб'єктами здійснення цього контролю він поділяється на державний, відомчий, судовий та науковий. Очевидно, це збагатило б дослідження.

8. Вимагає більш ґрунтовної аргументації положення про те, що сучасна держава, звужуючи свою соціальну функцію, посилює владні можливості нав'язувати політичні та юридичні рішення.

9. Науковий аналіз еволюції контролю у кримінально-правовій політиці УРСР і сучасної України дає можливість глибше зрозуміти специфіку державно-правового розвитку українського народу, пізнати систему покарань в кримінальному праві України, з'ясувати закономірності та забезпечити наступність розвитку національного права. Тому констатації факту, що автором внесено пропозиції до Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності щодо необхідності надання цільовій програмі боротьби із злочинністю статусу однієї із провідних програм загальнодержавного рівня, є на нашу думку, недостатньою.

Адже сьогодні в Україні створено класичний комплекс криміногенних чинників: різке майнове розшарування населення, безробіття, корупція, послаблення всіх форм соціального контролю, “прозорі” кордони, нелегальна міграція, затримки з виплатою заробітної плати та соціальних виплат, стрімке погіршення психічного здоров'я населення – далеко не останні чинники злочинності, за які загалом несе відповідальність державна влада, але ніхто персонально.

Разом із тим, означені негаразди не є наслідками цілеспрямованого геноциду або інших злочинів, передбачених міжнародними правовими актами,

а тому про злочинну державну владу України мови не може бути.

Нажаль, автор оминув проблему обґрунтування цієї позиції та безпосереднього розкриття національного механізму захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина.

На наш погляд, дисертація значного виграла б, якби автор змістовно розмежував ці питання, і виніс в окремий структурний розділ питання перспектив розвитку національної правової системи в цілому та окремих правових інститутів зокрема, серед яких значне місце займають і питання контролю за злочинністю у кримінально-правовій політиці України.

10. У висновках дисертаційного дослідження пропонується ряд пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства, які не були достатньо аргументовані в тексті самого дослідження і з'явилися лише у висновках.

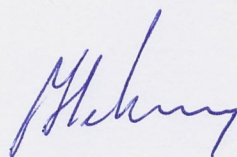
Водночас, висловлені зауваження мають здебільшого дискусійний характер, не зменшують наукової цінності дисертаційного дослідження, значною мірою потребують висловлення авторської позиції при публічному захисті дисертаційної роботи та запрошують автора до подальших наукових дискусій.

В цілому, робота носить системний і завершений характер, основні положення якої повністю й адекватно відображені в публікаціях у наукових фахових виданнях і авторефераті, характеризуються значною актуальністю, новизною, теоретичною і практичною значимістю отриманих результатів, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему державного контролю за злочинністю у кримінально-правовій політиці України, принципово важливої для сучасної української державності і права.

Як **висновок**, можна констатувати, що дисертаційне дослідження Саблука Сергія Анатолійовича на тему: «Кримінально-правовий контроль за злочинністю в Україні у 1922-1960 рр.» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, повністю відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України та вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор –

Саблук Сергій Анатолійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

**Офіційний опонент –
доктор юридичних наук,
професор, проректор з
організаційно-правової
роботи Київського університету
туризму, економіки і права**

 О.І. Нелін

Підпис Нелін О.І. засвідчую:
Нач. відділу кадрів Василь Олександр

